

КОМУНІСТИЧНА СИМВОЛІКА ЯК ПРЕДМЕТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.436-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

**ЛЕМЕХА Ростислав Ігорович - доктор юридичних наук, професор кафедри
права юридичного факультету ПВНЗ Європейського університету**

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.14

З метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України 9 квітня 2015 р. було прийнято Закон України №317-VIII, який засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

Падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки. І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології, як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини.

Питання кримінально-правової протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів недостатньо досліджене, наявні окремі пропозиції є дискусійними та до кінця не розкритими, що небезпечно для правозастосування, проте природно для науки. А тому встановлення

кримінально-правової заборони пропаганди злочинної символіки загалом є обґрунтованим кроком законодавця, який спрямований проти пропаганди тоталітарної ідеології та недопущення повторення злочинів комуністичного тоталітарного режиму.

Ключові слова: комуністичний тоталітарний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, пропаганда, виготовлення, поширення, публічне використання.

Постановка проблеми

З метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України 9 квітня 2015 р. було прийнято Закон України №317-VIII, який засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму [1]. На підставі цього законодавчого акту внесено відповідні зміни до ст.436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» КК України.

З цього приводу суддя О.О.Первомайський в окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» зазначив, що комуністична ідеологія не зникла, а істотно впливала на суспільне життя і політику, а члени Комуністичної партії України тривалий час були представлені в українському парламенті та інших органах державної влади. За цією ідеологією також виправдовувались посягання Російської Федерації на незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, анексія та окупація країною-агресором частини території нашої держави [2]. Не можна не погодитись із тим, що падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки. І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології, як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини [3].

Аналіз останніх досліджень

Деякі аспекти вказаної проблеми розглядалися працях А.А. Васильєва, В.М. Комарницького, С.В.Лаби, Є.О. Письменського, О.Е. Радутного, Л.І. Скреклі, Т.І. Созанського, Г.З. Яремко та інших. Очевидно, що здійснені дослідження мають важливе значення не лише для сучасної науки, але й для практики. Не можна не згадати дисертаційне дослідження Ю.М. Беклеміщевої, у якому розглянуто питання кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України.

Водночас питання кримінально-правової протидії пропаганді комуністичного та

нацистського тоталітарних режимів недостатньо досліджене, наявні окремі пропозиції є дискусійними та до кінця не розкритими, що небезпечно для правозастосування, проте природно для науки.

Постановка завдання

Метою цієї статті є аналіз предмета складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.436-1 КК України.

Виклад основного матеріалу

Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина [1].

У п.4 ст.1 ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. надано вичерпний перелік символіки комуністичного тоталітарного режиму за виготовлення, поширення, а також публічне використання якої встановлена кримінально-правова заборона. Відповідна злочинна символіка включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії» та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, у яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних із розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних,

інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР);

ж) найменування комуністичної партії.

При цьому заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму: на документах державних органів та органів місцевого самоврядування; на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року; в експозиціях музеїв, тематичних виставках; у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом; у процесі наукової діяльності, у тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб; на оригіналах бойових знамен; на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними; на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань; під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій; у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях; як об'єктів антикварної торгівлі [1].

Виходячи з аналізу положень Закону України від 9 квітня 2015 р., впливає, що законодавець не вважає кримінально-караним діянням носіння георгіївської стрічки, оскільки така не охоплюється поняттям злочинної символіки. Більше того, за вказані дії передбачена адміністративна відповідальність (ст.173-3 КУпАП).

У пояснювальній записці до Закону «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» від 16 травня 2017 р. мова йде про те, що георгіївська стрічка для РФ є символом її мілітаристичної могутності, слави імперії та радянського минулого. Вона використовувалась з 1943 р. з метою підняття патріотизму в ході війни, була інкорпорована до радянського Ордена Слави як «гвардійська стрічка». У 1945 р. вона була вжита на радянській медалі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Також з 2014 р. георгіївська стрічка стала символом російської окупації та агресії, оскільки використовувалась так званими «силами самооборони Криму». Судовій практиці України відомі випадки притягнення до кримінальної відповідальності за публічне використання георгіївської стрічки. Так, 09 травня 2018 Т., діючи умисно з метою використання символіки комуністичного режиму, знаходячись за місцем свого мешкання о 09 годині 00 хвилин, закріпив на ліве заднє пасажирське вікно свого транспортного засобу, який належить йому на праві приватної власності, прапор червоного кольору, на якому зображені серп та молот, танк, п'ятикутна червона зірка з зображенням серпа та молота, зображення георгіївської стрічки та напис на російській мові «На Берлін», які відповідно до положень п.4 ч.1ст.1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 р. є символікою комуністичного тоталітарного режиму.

Того ж дня, продовжуючи реалізувати свій умисел на публічне використання символіки комуністичного режиму, а саме зазначеного вище прапора, шляхом публічної демонстрації широкому загалу людей символіки комуністичного режиму, Т., здійснював рух на транспортному засобі по вулицям м. Одеси, тим самим демон-

стрував оточенню символіку комуністичного тоталітарного режиму [4].

Слід погодитися з позицією С.В. Лаби, який звертає увагу на те, що публічне використання, демонстрація або носіння самої лише георгіївської стрічки чи її зображення повинно розглядатись як адміністративне правопорушення, оскільки такі дії не становлять суспільної небезпеки. Натомість, якщо георгіївська стрічка використовувалась у комплексі з іншою символікою або якщо на ній були здійснені відповідні написи, які власне виступали гаслами комуністичного режиму, то в такому випадку цим діям повинна бути надана кримінально-правова оцінка [5, с.102].

Висновки

Таким чином, встановлення кримінально-правової заборони пропаганди злочинної символіки загалом є обґрунтованим кроком законодавця, який спрямований проти пропаганди тоталітарної ідеології та недопущення повторення злочинів комуністичного тоталітарного режиму.

Література

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73>

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb09d710-19>

3. Созанський Т.І., Яремко Г.З. Кримінально-правова протидія пропаганді російському нацистському тоталітарному

режиму. *Європейські перспективи*. №1. 2023. С.47-52

4. Вирок Приморського районного суду м.Одеси від 30 травня 2018 р. Справа № 522/8678/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74417778>

5. Лаба С.В. Комуністична символіка як предмет складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України. *Європейські перспективи*. №1. 2022. С.100-106.

SUMMARY

In order to prevent the repetition of the crimes of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes, any discrimination based on national, social, class, ethnic, racial or other characteristics in the future, restoration of historical and social justice, elimination of threats to independence, sovereignty, territorial integrity and national security of Ukraine, on April 9, 2015, Law of Ukraine N 317-VIII was adopted, which condemns the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine, defines the legal basis for banning the propaganda of their symbols, and establishes the procedure for liquidating symbols of the communist totalitarian regime.

The fall of totalitarian regimes in no way exhausts their social danger. And the issue is not only the restoration of historical justice, respect for the memory of the victims of these regimes, but the condemnation of the ideology as incompatible with the paradigm of the fundamental rights and freedoms of man and citizen, guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights.

The issue of criminal legal counteraction to the propaganda of the communist and Nazi totalitarian regimes is not sufficiently researched, the existing individual proposals are debatable and not fully disclosed, which is dangerous for law enforcement, but natural for science. Therefore, the establishment of a criminal law ban on the promotion of criminal symbols is generally a justified step of the legislator, which is directed against the promotion of totalitarian ideology and preventing the repetition of crimes of the communist totalitarian regime.

Key words: the Communistic totalitarian regime, the Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regime, propaganda, production, distribution, public use.